

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД З ТОЧКИ ЗОРУ МІЖЛІТЕРАТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Автор наголошує, що мистецтво перекладу завжди було й залишається важливим посередником у взаємодії культур. Тому перекладач повинен домагатися адекватного передавання змісту, а також збереження стилевих та структурно-композиційних особливостей оригіналу. У ході дослідження автор робить висновок, що художній переклад є ефективним засобом міжмовного та міжкультурного спілкування, яке сприяє не тільки поступальному розвою національних мов і культур, але й загальному розвитку людської цивілізації.

Ключові слова: художній переклад, міжкультурна комунікація, культура, оригінал, смислове навантаження, контекст автора, контекст перекладача.

Жук А.В. Художественный перевод с точки зрения межлитературной коммуникации. Автор подчеркивает, что искусство перевода всегда было и остается важным посредником во взаимодействии культур. Поэтому переводчик должен добиваться адекватной передачи смысла, а также сохранения стилевых и структурно-композиционных особенностей оригинала. В ходе исследования автор приходит к выводу, что художественный перевод является эффективным средством межъязыкового и межкультурного общения, которое способствует не только постепенному развитию национальных языков и культур, но и общему развитию цивилизации человечества.

Ключевые слова: художественный перевод, межкультурная коммуникация, культура, оригінал, смысловая нагрузка, контекст автора, контекст переводчика.

Zhuk A.V. Artistic translation in the light of inter-literary communication. The aim of the article is to reveal some aspects of artistic translation as the main mechanism of inter-literary and inter-cultural communication. The author emphasizes that the art of translation has always been and remains an important mediator of interaction between cultures. That is why a translator must do his best both to convey the meaning in a proper way and to preserve stylistic, structural and compositional peculiarities of the original. In the course of investigation the author draws a conclusion that artistic translation is an effective means of inter-linguistic and inter-cultural communication which promotes not only gradual development of national languages and cultures but human civilization on the whole.

Keywords: artistic translation, inter-cultural communication, culture, original, meaning, author's context, translator's context.

Метою даної статті є розгляд деяких когнітивно-лінгвальних аспектів художнього перекладу як основного механізму міжлітературної та міжкультурної комунікації, яка зближує та збагачує культури народів.

На відміну від музики та малярства, естетична природа яких дає змогу представникам різних національностей сприймати мистецькі твори безпосередньо, художня література на своєму шляху до іномовних читачів стикається зі значними труднощами, оскільки полілінгвізм і, навіть, білінгвізм не є сьогодні всеохопним явищем. У цій ситуації особливого значення набуває художній переклад – вид словесної творчості, внаслідок якої тексти, написані однією мовою, відтворюються засобами іншої лінгвальної системи. Він також є одним із найбільш очевидних проявів міжлітературної, а тим самим

і міжкультурної взаємодії. Перекладна література, яка потрапляє в культурний простір кожного народу, вступаючи у складні взаємостосунки з його оригінальною літературою, суттєво доповнює літературний процес, розширює його тематичні, жанрово-змістові та естетичні межі.

Як мистецьке явище, перекладений твір, подібно до оригінального тексту, повинен впливати на розум і почуття читачів. Перекладацька діяльність – це, насамперед, праця над словом. Образи, ідеї, втілені в оригіналі, перекладач покликаний перенести на ґрунт іншої етнокультури та мови, передаючи не тільки зміст, а й художню форму першотвору. Ось чому високоякісними визнають ті переклади, які адекватно відтворюють усе його ідейно-естетичне багатство. Саме вони стають вагомою частиною національно-літературного процесу, опосередковуючи зв'язок між різними літературами, забезпечуючи міжлітературні контакти письменників, міжкультурне спілкування народів загалом. У художньому перекладі, спрямованому на точне відображення думок і почуттів автора прозового або поетичного першотвору за допомогою іншої мови, перевтілення його образів у матеріал іншої мови [5: 3], повною мірою використовуються такі лінгвальні функції, як комунікативна та естетична. Адже слово – це не лише інформативна одиниця, а й мистецький «першоелемент» літератури, що передбачає особливу ретельність та ерудованість перекладача, наявність у нього відповідних творчих здібностей. Ідейно-образна структура оригіналу може стати в перекладі мертвою схемою, якщо перекладач не уявляє собі того суспільного середовища, в якому виник твір, тих причин, які покликали його до життя, і тих обставин, завдяки яким він продовжує жити в інших середовищах і в інші часи [5: 198].

Одна з проблем художнього перекладу – *співвідношення контексту автора і контексту перекладача*. У художньому перекладі контекст останнього дуже наближається до контексту першого. Критерієм співпадання, або, навпаки, розходження обох контекстів є міра співвідношення даних дійсності і даних, взятих з літератури. Письменник іде від дійсності і свого сприйняття її до закріпленого словами образу. Іншими словами, якщо переважають дані дійсності, то йдеться про авторську діяльність. Перекладач іде від існуючого тексту і відтворюваної в уяві дійсності через її «вторинне», «наведене» сприйняття до нового образного втілення, закріпленого в тексті перекладу [8: 655]. Таким чином, художній переклад зумовлений не лише об'єктивними факторами (конкретно-історичним літературним канонам, нормативним обіходом), але й суб'єктивними (поетикою перекладача). Жоден переклад не може бути абсолютно точним, оскільки сама мовна система приймаючої літератури за своїми об'єктивними даними не може досконало передати зміст оригіналу, що неминуче призводить до втрати певного об'єму інформації [3].

Ступінь збереження інформативності першотвору залежить від особистості перекладача, який, чітко усвідомлюючи можливу семантичну неповноту перекодування тексту, налаштовується на те, щоб максимально продемонструвати чи не продемонструвати усі особливості оригіналу [7: 85].

У художньому перекладі до усіх цих факторів домішується ще й особистість перекладача який, як уже зазначалося, у цій ситуації є більшою чи меншою мірою й автором. Твір не можна вирвати зі стихії рідної мови і «пересадити» на новий ґрунт, він повинен народитися наново у новій мовній ситуації завдяки здібностям і талантові перекладача. Кожний мовний елемент, послуговуючись асоціативними зв'язками, впливає на образне мислення носія цієї мови і витворює в його уяві конкретно-чуттєвий образ. Закономірно, що при перекладі твору на іншу мову, в силу мовних розбіжностей, ці асоціативні зв'язки значною мірою руйнуються. Щоб твір продовжував жити як мистецький витвір в новому мовному середовищі, перекладач повинен перейняти на себе функції автора і в чомусь навіть повторити творчий процес його створення, наповнити твір новими асоціативними зв'язками, які викликали б нові образи, властиві для носіїв даної мови [1].

Наступна проблема художнього перекладу – *проблема точності і вірності*. Що з цих двох критеріїв важливіше і чи можливо їх поєднати в одному перекладі? Кожен акт перекладу супроводжується тими чи іншими труднощами. При перекладі прози перед перекладачем постає проблема неспівпадання у смислово навантаженні і стилістичній виразності слів та зворотів різних мов [9: 359]. Але у прозі слово несе перш за все змістове навантаження і є виразником стилістичного тону, а в поезії слово стоїть в ритмічному ряді поетичного твору, й це призводить до певної зміни його якостей. Поетичний твір – єдність ідей, образів, слів, звукопису, ритму, інтонації, композиції. Не можна змінити один компонент, щоб це не вплинуло на загальну структуру твору. Зміна одного компоненту обов'язково спричинює зміну усєї системи. Художній твір повинен перекладатися не від звуку до звуку, не від слова до слова, не від фрази до фрази, а від ланки ідейно-образної структури оригіналу до відповідної ланки перекладу [6: 260]. В поетичному перекладі чіткіше відображається ця перекладацька концепція. Спроба відтворити в поетичному творі всі конструктивні елементи неодмінно призведе до втрати гармонії твору, отже необхідно визначити які елементи в даному творі є головними і відтворити їх з усією можливою точністю, не звертаючи, або звертаючи неістотну увагу на інші. Свого часу В. Брюсов запропонував «теорію істотного елемента». Ця теорія якраз і зводилася до виокремлення найважливішого елемента (чи елементів) у поетичному творі і свідомого принесення в жертву інших її елементів. Жертва у будь-якому випадку неминуча, а якщо вона буде осмисленою, тоді вона буде меншою [3].

Мистецтво поетичного перекладу знаходиться у владі двох суперечливих тенденцій: з одного боку перекладні вірші повинні справляти на читача безпосереднє емоційне враження, а з іншого, вони повинні вносити в літературу щось нове, збагачувати читачів невідомими поетичними образами, ритмами, строфами. У першому випадку вони покликані пристосувати чуже мистецтво до сприйняття вітчизняного читача, у другому – розкрити перед читачем різноманітність мистецтва, показати йому красу відмінних національних форм, історичних нашарувань, індивідуальних творчих систем [13: 414].

Переклад повинен звучати як оригінальні вірші і це – один з елементів точності чи вірності. Але через призму приймаючої мови повинні чітко відчуватись національний дух та форма оригіналу, а також індивідуальний стиль поета [10: 376]. В цій ситуації важливо щоб автором оригіналу та перекладачем була внутрішня спорідненість, щоб перекладач не був ремісником, який перекладає все, що йому замовлять перекласти, щоб тут доконець був момент творчого вибору [12: 295]. Перекладач як талановитий актор: яку б роль він не грав, його завжди впізнають, і в той же час публіка захоплюватиметься тим, як вдало йому вдалося перевтілитися у образ. Залишаючись самим собою, він повинен з кожною новою роллю пропонувати своїм глядачам щось нове. Так само й у творчості поета-перекладача: він повинен пропонувати своїм читачам з кожним новим перекладом нові образи та форми, але водночас в кожному перекладі повинен вгадуватися його особистий стиль [15]. За Коптіловим, перекладач має йти «вшир і вглиб» – залучати нові широкі верстви читачів до шедеврів світової літератури й заглиблюватись в поетичні простори світів їх авторів [6: 261].

Необхідно наголосити на тому, що художній переклад, з одного боку, є продуктом міжлітературної комунікації, а з іншого – особливим когнітивним посередником між двома мовами, важливим джерелом культурологічної інформації, яке багато в чому зумовлює й визначає напрями міжкультурного спілкування. На думку сучасних науковців, переклад – це, передовсім, процес постійної взаємної інтерпретації знаків [4: 8]. Культура є наслідком інтерпретації системи знаків, а міжкультурна комунікація являє собою взаємопереклад знаків різних культур. У когнітивній площині переклад виступає первинним і центральним аспектом міжкультурної комунікації, дотичним до багатьох сфер людської життєдіяльності. У ньому важливу роль відіграють когнітивні здібності людини, тобто ті сукупності механізмів, які забезпечують створення інтегрувальної бази, що пов'язує когнітивні структури мов, залучених у перекладі. Саме він активізує лінгвальні впливи та взаємовпливи, що стимулюють мовні зрушення, особливо помітні у лексичному складі, який поповнюють топоніми й антропоніми та слова-реалії, запозичені з інших етнокультур. За допомогою перекладу мови контактують, взаємозбагачуються та змінюються [11: 16].

Варто зауважити, що численні дослідження, присвячені міжкультурній комунікації і перекладу, відзначаються виразною орієнтацією на комунікативні стратегії. Такий підхід виявляє те, що ряд закономірностей, які впливають на створення адекватної комунікабельної ситуації в перекладацькій сфері, залежить передовсім від специфіки відтвореного тексту. Переклад текстів, що репрезентують певну національну культуру, впливає не тільки на мову, якою вони перекладаються, а й на саму культуру-реципієнта [3]. Взаємодія двох національних культур, опосередкована перекладачем, завжди є компромісною, особливо для тієї з них, у межах якої народився першотвір. Адже під час перекладу неможливо уникнути трансформації, подекуди радикальної, що змінює культурно-історичне тло матеріалу, який перекладається. Проте таке перетворення має бути правдоподібним, доречним та послідовним, бо непослідовність

культурних зсувів спотворюють твір, викривлюючи читацьке сприймання образу автора. Оскільки рідна мова суттєво впливає на формування світогляду людини, то при розгляді міжкультурної комунікації актуалізуються питання мовної культури. Незбіг у різних культурах умов уходження в універсальну структуру діяльності сприяють створенню національно-культурних варіантів здійснення ідентичних діяльностей [10: 189].

Доцільно вказати, що поняття «міжкультурна комунікація» охоплює культурну взаємодію: а) між різними актантами одного суспільства і однієї мови та б) між актантами різних суспільств і різних мов [14: 28]. У першому випадку йдеться про вузьке, а в другому – про ширше розуміння вказаного терміна. Під час розгляду міжкультурної комунікації важливо з'ясувати, наскільки значущими є відмінності певної культури на індивідуальному, етнічному та універсальному рівнях. Крім того, потрібно також виявити особливості комунікації, які відрізняють міжкультурне спілкування від того, що розгортається у монокультурному середовищі. Існує чимало різних схем комунікації, що містять компоненти, базові також для міжкультурного спілкування, а саме: адресат, повідомлення (вербальне і невербальне), адресант, зворотний зв'язок [2]. Незважаючи на це, створення ефективної моделі, власне, міжкультурної комунікації поки що залишається тільки декларациєю, оскільки подолання незбігу двох або більшої кількості знакових (вербальних і невербальних) систем належить до складних проблем, які чекають на своє остаточне розв'язання [13]. З психолінгвістичного погляду, міжкультурна комунікація виглядає патологічною, бо в цьому процесі порушується зазвичай автоматизований процес мовного спілкування та стають помітними ті складові його частини, які непомітні в нормі [12: 11]. Розгляд культурної специфіки у площині протиставлення «своє» – «чуже» засвідчує, що, сприймаючи «свою» культуру, реципієнти наділяють її позитивними якостями, визнають нормою, натомість «чужа» культура оцінюється як певне відхилення від норми.

Міжкультурна комунікація базується на інтерсуб'єктивному знанні, яке значною мірою збігається, передовсім, у споріднених культурах. Головною причиною непорозуміння при міжкультурному спілкуванні є відмінність національних знань комунікантів [12: 8]. Найбільші труднощі при цьому виникають не тільки внаслідок відмінностей у змісті образів свідомості, а й через нетотожність у системності етнічної свідомості комунікантів [13: 53]. Системність і склад ядра мовної свідомості відображають системність і склад етнічних констант, що існують у колективному несвідомому [13: 217].

Зрозуміло, що комунікація між представниками різних лінгвокультурних співтовариств [1: 117] можлива за наявності загального соціокультурного коду. Міжкультурне спілкування протікає ефективніше, якщо психічні асоціації та мовні конотації є аналогічними чи близькими. Спільність привласненої культури визначається спільністю свідомості комунікантів, яка забезпечує можливість знакового спілкування, коли комуніканти, маніпулюючи в міжсуб'єктивному просторі тілами знаків, можуть асоціювати з ними однакові ментальні образи [12: 10].

У ході дослідження, автор дійшов наступних висновків. Художній текст виступає засобом комунікації, основою інтрасоціального діалогу між різними поколіннями певної мовної спільноти, бо акумулює в собі знання, що детермінують спадковість її культурних надбань. Зміни у структурі соціального знання також фіксуються в текстах і виявляються в комунікації, яка сприяє збереженню мовних і культурних традицій носіїв мови. Проблема адекватного розуміння текстового змісту читачем будь-якого покоління актуальна і важлива тому, що мовці сприймають й інтерпретують не тільки сучасні, а й створені в далекому минулому тексти із закодованою в них мовною та естетичною інформацією. Їх можна розглядати як елементи іншої, попередньої, культури, вважаючи авторів цих творів представниками іншого соціуму, який передував сучасному поколінню носіїв мови. Комунікація, в яку залучено зазначені тексти, — це окремий випадок міжкультурного й водночас інтрасоціального діалогу. Проникнення в історичні глибини літературних процесів дає змогу по-новому осмислити класичні твори світової літератури. Мистецтво перекладу було й залишається важливим посередником у взаємодії культур. Художні переклади розширюють сферу взаємодій англійської літератури з іншими літературами світу. Як відомо, вичерпне відтворення всього словесного багатства оригінального тексту за допомогою прямих лексичних відповідників мови-реципієнта — це недосяжна для перекладу мета. Але перекладач повинен домагатися адекватного передавання змісту, втіленого в художніх образах, а також належного збереження жанрово-стильових та структурно-композиційних особливостей оригіналу. Оскільки художньо перекладений текст являє собою насамперед семантико-стилістичну паралель першотвору, то з цього випливає, що наукове дослідження такого перекладу не є суто літературознавчим чи мовознавчим. Воно тісно пов'язане з порівняльною стилістикою двох мов і передбачає здійснення, власне, перекладознавчого аналізу, який значною мірою ґрунтується на теоретичних засадах сучасної комунікативної лінгвістики. У кожній етномовній спільноті простежується особливе ставлення до різних діахронних етапів власної та світової літератури, складаються певні стосунки з іншими народами, а тому історія перекладацької діяльності в кожного з них своя. Проте спільним моментом виступає провідна роль художнього перекладу як ефективного засобу міжмовного й міжкультурного спілкування, яке сприяє не тільки поступальному розвитку національних мов і культур, але й загальному розвитку людської цивілізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д.Б. Гудков. — М.: Гнозис, 2003. — 288 с.
2. Дюришин Д. Художественный перевод в межкультурном процессе // Проблемы особых межкультурных общностей / Д. Дюришин. — М., 1993. — 456 с.
3. Дюришин Д. Посредническая функция художественного перевода // Перевод — средство взаимного сближения народов / Д. Дюришин. — М.: Прогресс, 1987. — С. 166–172.
4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: [учеб. пособие] / В.Н. Комиссаров. — М.: ЭТС, 2001. — 424 с.
5. Коптілов В.В. Першотвір і переклад / В.В. Коптілов. — К.: Дніпро, 1982. — 213 с.
6. Коптілов В.В. И вширь и

вглубь // Мастерство перевода / В.В. Коптилов. – М., 1983. – 206 с. 7. **Коптілов В.В.** Теорія і практика перекладу: [навч. посіб.] / В.В. Коптілов. – К.: Юніверс, 2003. – 280 с. 8. **Краткая** литературная энциклопедия / Гл. ред. А.А. Сурков. – Т.5. – М.: Сов. энцикл., 1968. – 936 с. 9. **Левик В.В.** О точности и верности / В.В. Левик // Перевод – средство взаимного сближения народов: художественная публицистика. – М.: Прогресс, 1987. – С. 358–377. 10. **Марковина И.Ю.** Влияние национальной специфики языка и культуры на процесс межкультурного общения / И.Ю. Марковина // Речевое общение: проблемы и перспективы. – М.: ИНИОН АН СССР, 1983. – С. 187–212. 11. **Микоян А.С.** Взаимодействие языков и культур в переводе / А.С. Микоян // Науч. журн. «Культура народов Причерноморья». – Симферополь: Межвуз. центр «Крым», 2006. – С. 16–17. 12. **Тарасов Е.Ф.** Язык как средство трансляции культуры / Е.Ф. Тарасов // Язык как средство трансляции культуры. – М.: Наука, 2000. – С. 45–54. 13. **Уфимцева Н.В.** Сознание, слово, культура / Н.В. Уфимцева // Коммуникативная лингвистика и коммуникативно-деятельностный подход к обучению языкам. – М., 2000. – 253 с. 14. **Шамне Л.Н.** Актуальные проблемы межкультурной коммуникации: [учеб. пособие] / Л.Н. Шамне. – Волгоград, 1999. – 208 с. 15. **Эткинд Е.** Поэзия и перевод / Е.Г. Эткинд. – М.-Л.: Советский писатель, 1963. – 429 с.